

MUSEO ETNOLÓGICO DE NONASPE / MUSEU ETNOLÒGIC DE NONASP

"Lo museu parla"

El patrimonio cultural lingüístico aragonés en el Bajo Aragón-Caspe. Memoria oral, año 2016

El patrimoni cultural lingüístic aragonés en el Baix Aragó-Casp. Memòria oral, any 2016

Organiza: Amics de Nonasp

Colabora: Gobierno de Aragón e Institut Ramon Muntaner

ENTREVISTA A ASUNCIÓN MORA LLOP (Brodadora)

DATA I LLOC DE NAIXEMENT: 1934, Nonasp

DATA I LLOC DE L'ENTREVISTA: 22/08/2015, al Museu de Nonasp

ENTREVISTADORA: Pepa Nogués

DURADA TOTAL: 1h01'58''

SUPORT: VÍDEO

FORMAT: MP4

P: El seu nom?

(...)

R: A la parròquia sóc Marta, a l'Ajuntament sóc Ascensión i aquí me coenixen per Asunción.

P: Pues Asunción (...)

Els seus pares eren d'aquí del poble?

R: El pare no, ere de Batea. Nascut a Batea

R2: Vivien aquí, lo que passe que ere secretaria de l'Ajuntament (el iaio) i van estar dos anys a Nonasp, dos anys a Fayó i dos a Batea i a cada puesto van tindre un crió ell i la iaia.

P: El seu pare com se die?

R: José Mora Ráfales.

P: El seu pare era nascut a Batea. Més o menys quina edat devia tindre?

R: Ara uns 115 (...) Va nèixer a l'altra centúria, l'any 1898.

P: Son iaio ere Secretari de l'Ajuntament?

R: Sí.

P: I de quin poble provenie?

R: D'aquí Nonasp. La iaia ere d'aquí i es va casar en el Secretari de l'Ajuntament i va continuar i después anaen 2 anys aquí, 2 a Faió i después a Batea. Per això dels germans el primer és d'aquí, lo segundo és de Faió i el tercer és lo pare que és de Batea. I después tornaren a vindre aquí.

P: És a dir que son pare va anar a l'escola aquí?

R: Sí. (...) dos anys quan va arribar aquí. Va nèixer i tenie ninyera de Batea, però es va criar aquí.

P: I la seua iaia sí que era de Nonasp?

R: Sí.

P: Quin ofici tenien a casa?

R: La iaia ere de ca l'hipotecari. (Que van vindre d'hipotecari la família i es van quedar).

P: Se'n recorde del nom de sa iaia?

R: Sí, Prudencia Ráfales.

P: La seua iaia va treballar mai?

R: No, no. Ella no va treballar mai i tenie mossa. En canvi de part de la mare pues eren treballadors però que quan ja se sabien lligar les espartenyas ja a treballar al camp. Bueno! De la mare tenien pastisseria i els fills mentre van ser jóvens van treballar tots a la terra i quan se van fer ja grans pues después ja van marxar per Catalunya a Vallcarca que n'hi havie una fàbrica de ciment i van anar els dos nois a Vallcarca.

P: I la seua mare com se dia?

R: Asunción Llop Melic.

P: Quin any devia de nàixer?

R: La mare 30 anys més que jo (...) i el pare li portave 8 anys a ella.

P: Cap al 1904 i son pare cap al 1896.

Així la seua mare era filla de pastissers.

R: Sí, van posar la pastisseria el iaio i la iaia quan se van casar.

P: També tenien pa?

R: No, al pa anaen a este d'aquí (el forn municipal que hi havia on ara està la guarderia).

P: Recorda com es deia la pastisseria?

R: No. Vols dir que tenie nom?

R3: No, no, me acuerdo que en el cartel no ponía nada, sólo: panaderia. Estaba cerrada, ya no existía, pero el cartel estaba.

R: El iaio Llop anave com a vendre per estos pobles en un burret que tenie i tenie a casa hasta taberna. Però, quan se va casar en la iaia la taberna no la va vulgué la iaia. I la van canviar per a pastisseria. El iaio havia estat de pastisser a Barcelona, de jovenet, que no hi havie tren encara i va marxar caminant d'aquí a Barcelona, en uns oncles.

P: Com va ser que son iaio va pensar de marxar a Barcelona? Ja tenien vostès família allí?

R: Sí, en uns tios. Tenie 13 o 14 anys quan va marxar. Ere molt jovenet.

R2: Aquí van haver uns anys molt desastrossos. Van haver-hi dos o tres èpoques que va marxar tot lo món fora.

R: El iaio va tornar per a casà's en la del Gerret (?). I quan va tornar aquí com que no li van donar la masà que ell volie en los quartos que va portar, se va desfer lo casament. I después va ser quan se va casar en la iaia... No! En una altra! El iaio té molta història.

P: Se va quedar víduo?

R: Sí i quan va quedar víduo se va casar en la iaia Mora.

P: Se'n recorda el nom de son iaio?

R: Antonio Llop. (...) I en la iaia va posar pastisseria perquè ell havia estat sempre en una pastisseria a Barcelona.

P: I com se die sa iaia?

R: Josefa Melic.

P: La seua mare, quin número de filla era?

R: Estan l'oncle Luís, un que sa va morir als 19 anys, dos, i la mare la tercera ere. I después van tindre a Francisco. 4 germans.

P: Sons pares van anar aquí al pobe a l'escola?

R: Sí.

P: Son pare va estar fora? Va anar a Barcelona?

R: No, no. El pare va estar aquí mig de sinyorito perquè com son pare havie mort, la iaia no d'allòs, tenie terres però no les treballaven, pues feen de mig senyoritos. Después se va casar en la mare i els de la mare són molt treballadors i molt d'aixòs i lo van inclinar a la terra i después sí, va ser un pagès.

P: I la seua mare va anar a l'escola?

R: Sí, però aquí al poble.

P: I no va marxar fora de jove?

R: No, no.

P: I sa mare va treballar?

R: Al camp. A les collites llogaven però sinó la mare li ajudave.

P: I no van continuar en la pastisseria?

R: No, no. Los germans van marxar i se van col·locar a Can Roca. (...) Quan van acabar los vells, quan va morir lo iaio Antonio se va acabar la pastisseria. Los nois estaven per allà baix i no volien sapigué res i el pare en tenie prou en la terra.

P: I com és que les terres van passar a sa mare i no als germans hòmens?

R: El pare va començar en les finques de casa d'ell que de moment ja van anar totes pa ell i después també unes finquetes que tenie la mare pues van anar passant bé. Treballant molt, eh! Perquè después (abans) se treballave de sol a sol!

P: Així els pares de la seua mare van dividir la terra que tenien entre els fills, no van fer de deixar-ho tot a un.

R: No, aquí tal ves les finquetes una mica més bones a ma mare però els altres tots van tindre igual.

P: Així vostè és de terra de pagesos?

R: Ui, sí, mare meua! Jo he anat a les aulives, ja ho crec que he anat a les aulives!

P: Quants germans són vostès?

R: Jo sola, en van tindre un quatre anys abans però va morir al poc de nàixer.

P: Quan se van casar els seus pares?

R: Quan ma mare tenie 19 anys. Als 24 anys va tindre al nen i al poc se va morir i als 29 me va tindre a mi, o 30. (...)

P: On vivien? (...)

R: Primer vivien a ... (al carrer del Museu) però la iaia Mora com que ella havia set de casa gran tenie d'això de què ella visqués aquí i los va fer comprar a la casa que vivim ara i después vam passar tots allí.

P: I els seus pares vivien en els seus pares?

R: Sí. La iaia Melida (?) i el fill petit. Quan lo pare es va casar lo germà de la mare tenie 3 anyets, com que ja se'l va criar ell i se'l volie...

P: O sigui que al seu pare aviat se li va acabar lo de senyorito!

R: Sí, bona era la mare! Lo que estae en ella tots havien de treballar. (...) A la mare del pare també se la van emportar allí a la casa on vivim.

P: En sa mare estaven tots los iaio?

R: Sí, la iaia Melida i la iaia Mora. Les dos estaen juntes i no van renyir mai i era acero contra hacer, però mira!

P: Parlim de quan vostè era menuda. Va anar aquí a escola?

R: Sí, jo vaig sortir d'aquí als 11 anys que vaig anar a Barcelona pa dependre a cosir.

P: Quan vostè anave a l'escola estaven separats xics i xiques?

R: Els nens a una escola i les nenes a una altra.

P: Quina mestra tenia vostè?

R: Doña Pilar, quasi sempre vaig anar en Doña Pilar.

P: Se'n recorda quantes eren?

R: (...) Les més grans estaven al banc de davant i natres érem més peittes i estàem sempre al banc de dadrere, me portaen 6 o 7 anys. (...)

P: Què recorda que feen a l'escola?

R: Me'n recordo que Don Vicente, quan va marxar Doña Pilar vaig anar en Doña Nati i Don Vicente, que era l'home, recordo que me va començar lo primer llençol que era a punt d'incrustació.

P: Ahí va començar vostè a brodar o ja havia fet alguna cosa?

R: Sí, de palmitos i això sempre mos ens feen fer a escola.

P: A casa no?

R: A no, a casa no. A casa devia jugar.

P: A què jugaven?

R: Cantàvem una cançó i totes voltàvem, com un corro. I después jugàvem molt als patacons. Féem un quadro i amb una pedra, que ja la buscàvem planeta, féem així (la llaçaven) i els patacons que traïem pues pa nosatres, en la pedra.

P: De què els feien?

R: De cartes. Sí, a la conserja que tenia el Sindicat anàem a que mos donessin cartes.

P: Ja des de menuda vostè va començar a ajudar en algunes feines del camp?

R: No, mentres vaig ser petita no. Va ser quan vaig tornar ja de Barcelona. A casa no fea res de petita. Una vegada vaig marxar als 11 anys i vaig tornar als 17 pues después (abans) i feen moltes olives anava a les olives perquè féem dos colles: una el pare i la mare que les collien i después jo anava en 4 o 5 al darrere a repassar, a plegar les que havien quedat.

P: Com va ser això de marxar de Barcelona?

R: Perquè venien uns tios meus tots los anys aquí ara pa festes, un germà del pare, i la tia Mercedes, la seua dona, va dir: La nena me l'emporto jo perquè té que adeprendre algo*. Que me volien posar a estudiar en unes filles del Secretari que teníem, però la mare va dir que no. Ui, marxar de casa jo! En canvi, en la tia Mercedes pues, és claro, és son germà i...

P: Que l'escola a partir dels 10*11 anys ja no continuava aquí al poble?

R: Sí, lo que jo, diguem*li me, me van prendre. Que allà a Barcelona tenien un professor pa'ls seus crios, que en tenien 4, i quan venie el professor estudiae en ells. (...) Jo estae a casa la tia i ella tenie 4 fills i venie un professor a ensenyar als nens, i les dos hores que estava el professor jo estava en ells. Lo poc que vaig deprendre ho vaig deprendre allà baix. Però jo vaig anar en qüestió de cosir i en van portar la que vivie dalt de casa treballae a una casa de modes i ere la directora. La tia li va parlar i li va dir: Ja saps Mercè que no tenim a ningú, però l'Asunción que vingui*. I, sí, sí. Cada matí anava d'11 a 1 i después sortia d'allí i d'allí me n'anava a brodar a casa d'uns parents, diguem*li, de 1 a 3 de la tarde. I después de tarde tornava de 3 a 7 a cosir i de 7 a 9 a brodar altra vegada. Totes les dies.

P: I d'estudiar també estudiava?

R: Estudiar, estudiar, no. Feia repàs.

P: Això ho va fer durant tot el temps que va estar a Barcelona?

R: Últimament no, los 2 o 3 primers anys sí. Después los crios ja no necessitaven i no tenien temps ja tampoc los crios. I jo menos, perquè tenia totes les hores empleades.

P: I la seua tia, de quina part era parenta?

R: El seu home era germà del pare.

P: I com és que estaven a Barcelona?

R: El tio estave d'encarregat a l'economato d'Eixaldi, una fàbrica que n'hi havie d'avions. Estave en molt bona...

P: Son pare quants germans eren?

R: El tio Diego, el tio Alfredo, ell, el tio Ramon i el tio Agustín. 5 germans eren. 6 xics va tindre, 5 i el un que es va morir. El meu pare l'únic que es va quedar al poble, i el tio Ramón (també) però es va morir.

P: Diego va marxar...

R: Està a Tortosa, té un comerç a Tortosa que encara hi està, ara tenen un imperio (...) Alfredo se'n va anar a l'Argentina i va viure (¿) anys a l'Argentina. I el tio Agustín ere lo de Barcelona. (...) I Ramon estave a l'Ajuntament d'aquí i es va casar a Favara.

P: El petit sí que es va quedar al poble i va continuar a l'Ajuntament?

R: Sí, i també comprave i venie armeles i tot això. Ere molt negociant lo petit! En canvi, el pare no, el pare se va posar a treballar i... (...) És que la iaia Mora tenie l'estanc, ja feia anys perquè li dien l'estanquera de tants anys que tenie l'estanc! I el tio Ramon se va quedar l'estanc i después lo vam agafar.

P: La iaia, era la dona del Secretari? Pues també treballava.

R: La Prudencia. No, no, que no hi estave ella, a l'estanc. Estaven els nois.

P: És a dir, la iaia que era de ca l'Apotecari tenia l'estanc i dien l'estanquera.

R: Sí. I después lo vam tindre nosatres. Quan jo vaig nàixer teníem l'estanc, hasta la Guerra. Que a la Guerra com que érem d'esquerres pues mos el van prendre, claro.

P: Així quan vostè era petita a casa portaven l'estanc i les terres?

R: Sí. L'estanc lo portave la mare normalment. I después lo germà petit Francisco pues també hi estave molt.

P: Així que vostè va marxar en son tio i sa tia a Barcelona i ella li va buscar una casa per aprendre modes amb una veïna. I com va aprendre, com va començar?

R: Vaig deprendre el corte que después el vaig servir aquí.

P: Allò era una escola?

R: No, no. Era un taller d'una casa de modes.

P: I com s'ensenyave? Li anaven donant faenes...

R: De primer sobrefilar. I després antornar les solapes que després (abans) posàem entretela, i el coll, i unes se treballaven així i unes altres així (en diferent direcció), se tenie que donar la forma en lo treball.

R: Pa donar la forma al coll, la part de davant en l'entretela i després una vegada ho tenies tot picat, cosit, pues després ficaves l'altra cap i ho giraves o cosit a mà, segons com anave. Després se cosie molt (abans), un traje*jaqueta costave fer, ara no, ara dos repunts i ja està.

P: I el següent pas, què s'ensenyava més?

R: Després va durar una temporada (...) de los polissons, estos trajes estretets a davant i al darrere uns grans polissons. I estos vestits van estar uns anys en moda, pa mudar. Allí tots feen pa mudar. I n'hi havie que s'encarregaven el model, que després (abans) valie 3.000 pessetes, que en aquell temps ere una fortuna, perquè sol volien el model pa elles.

P: Això ere cap a l'any 50?

R: 45 a 50. La Rosenda (una senyora del poble) esta sempre venie a fer*se el vestit on jo (a Barcelona) que li feen per jo, perquè jo a l'estar tants anys ja me consideraven com d'allí. I jo vaig dir que si li farien un traje que ella se portarie la roba a la mestressa. Com que, sí, sí, va vindre i li van fer els vestits. I en aquells temps que aquí se fee pagar 15 i 25 pessetes d'un vestit, allí li feen pagar 500 pessetes. I li feen per d'aixòs, que no treballaen a dingú, ells feen los models pa el puesto que s'ho carregaven i ells posaven la roba i ho posaven tot.

P: I vostè se'n va fer?

R: Ja ho crec! I me costaven una mica però no tant ni mucho menos.

P: I vostè cobrave algun jornal?

R: Jo pagava!

P: Vostè pagava per aprendre'n?

R: 50 pessetes al mes. Com que mira! De primera hora! A brodar no, a brodar no vaig pagar mai. 50 pessetes pal corte, que pa cosir com que cosia pa ells no pagava res. Ni me pagaven ni d'allòs. Però pel corte pagava 50 pessetes.

P: Dos hores cada dia?

R: Sí, de corte. De tarde, que venie el professor este a casa que venie dos tardes a la setmana, pues estes hores no hi anava a cosir, anave més tard.

P: Quan li feen corte li explicaven?

R: Sí, la de dalt de casa, la Montse. Vam arribar a ser molt amigues. I, per cert, que jo vaig vindre perquè em va vindre a buscar el pare perquè tenien aquell any molta collita d'olives. Però també haguessa vingut perquè ella se'n va anar a posar una casa de modes a Eivissa. Que li volia que hi anessa. Ui, en la tia! I la tia: No, jo no mano, són sons pares*. Però els pares ni pensar*ho de deixa'm!

P: Però, si vostè tenia un tio a l'Argentina, l'altre amunt i avall...

R: No, no...

P: I si li havien deixat a Barcelona!

R: A Barcelona sí, perquè era a casa els tios. I des de luego vaig estar com una filla. La tia Mercedes s'hem va portar...! Mira que la Merceditas tenie uns *elos que ma què de mi! La filla seua, més petita. (...)

P: Així vostè va estar 6 anys a Barcelona per aprendre a cosir. I a brodar anave allí també a un altre puesto?

R: Sí, apropet de casa. Sol cruçava la Sagrada Família i allí enseguida estae la casa de brodats que un germà estae casat en una cosina germana meua i per ells la Maria me va agafar. I hi anava cada dia, però tenia que anar*hi quan les brodadores havien plegat: d*1 a 3, que estaen a dinar, i després de 7 de la tarde, que ja plegaven, a 9. Durant lo dia tenien les màquines empleades, n'hi havien 10 o 12, però quan elles plegaven després anava jo i em posava a la màquina i com que m'agradava molt pues això ho fea cantant. Brodar sempre m'ha agradat molt.

P: I en aquella casa se dedicaven a brodar per a altres?

R: Ui, molt! No et dic que n'hi havien 10 o 12.

P: I d'aprenentes també n'hi havie moltes?

R: Cap. No ensenyaen a cap.

P: I li ho va arreglar també la tia Mercedes?

R: Sí, esta també va estudiar a ca la tia Mercedes, aquella va fer farmàcia la carrera.

P: Aquí pagave vostè?

R: No, aquí ere per l'amistat.

P: I com va començar a deprende a brodar?

R: Figura't tu! Als 11 anys no sabia ni el que ere una màquina. La Maria me va començar a fer anar a poc a poc. Primer punt d'incrustació d'este me va fer fer molt pa que dominessa la màquina, pa que posessa sempre l'agulla al mateix puesto. I después me va fer fer uns panyos que em van quedar molt monos ja perquè els va prendre la tieta Pilar pa damunt d'unes messilles, com que ja me quedarien monos! I lo que també vaig brodar molt va ser toalles que no es veuen les faltes, a l'haver tant el rus no es veu tant la falta.